

ΚΕΙΤΗ LOWE

Ο ΦΟΒΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Πώς μας άλλαξε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: THE FEAR AND THE FREEDOM

Από τις Εκδόσεις Viking, Λονδίνο 2017

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ο φόβος και η ελευθερία**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Keith Lowe

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Δημήτρης Σταυρόπουλος

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Κασαπίδης

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Μερσίνια Λαδοπούλου

© Keith Lowe, 2017

First published by Penguin Books Ltd, London.

The author has asserted his moral rights.

© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Robert Doisneau/Getty Images

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2018

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2018

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-2454-5

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-2455-2

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

ΚΕΙΤΗ LOWE

Ο ΦΟΒΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Πώς μας άλλαξε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

*Μετάφραση:
Δημήτρης Σταυρόπουλος*

Στον Γκάμπριελ και στην Γκρέις

Περιεχόμενα

<i>Κατάλογος εικόνων</i>	15
<i>Σημείωση του συγγραφέα σχετικά με τα ασιατικά ονόματα</i>	19
<i>Εισαγωγή</i>	21

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΘΡΥΛΟΙ

1. Το τέλος του κόσμου	37
2. Ήρωες.....	48
3. Τέρατα.....	63
4. Μάρτυρες.....	81
5. Η αρχή του κόσμου	100

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΟΥΤΟΠΙΕΣ

6. Επιστήμη	117
7. Σχεδιασμένες ουτοπίες.....	136
8. Ισότητα και διαφορετικότητα	159
9. Ελευθερία και αίσθηση του ανήκειν	181

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ – ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ

10. Παγκόσμια οικονομία	205
11. Παγκόσμια κυβέρνηση	229
12. Παγκόσμιος νόμος	246

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ – ΔΥΟ ΥΠΕΡΔΥΝΑΜΕΙΣ

13. ΗΠΑ	271
14. ΕΣΣΔ	294
15. Παγκόσμια πόλωση	316

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ – ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΕΘΝΗ

16. Η γέννηση ενός ασιατικού έθνους	335
17. Η γέννηση ενός αφρικανικού έθνους	356
18. Η δημοκρατία στη Λατινική Αμερική	378
19. Ισραήλ: Έθνος αρχετύπων	397
20. Ευρωπαϊκός εθνικισμός	424

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ – ΔΕΚΑ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ

21. Τραύμα	443
22. Απώλεια	460
23. Αποσυνάγωγοι	470
24. Η παγκοσμιοποίηση των λαών	485
<i>Επίλογος</i>	510
<i>Ευχαριστίες</i>	519
<i>Βιβλιογραφία</i>	523
<i>Σημειώσεις</i>	551
<i>Ευρετήριο</i>	621

Κατάλογος εικόνων

Εικόνες ενσωματωμένες στο κείμενο

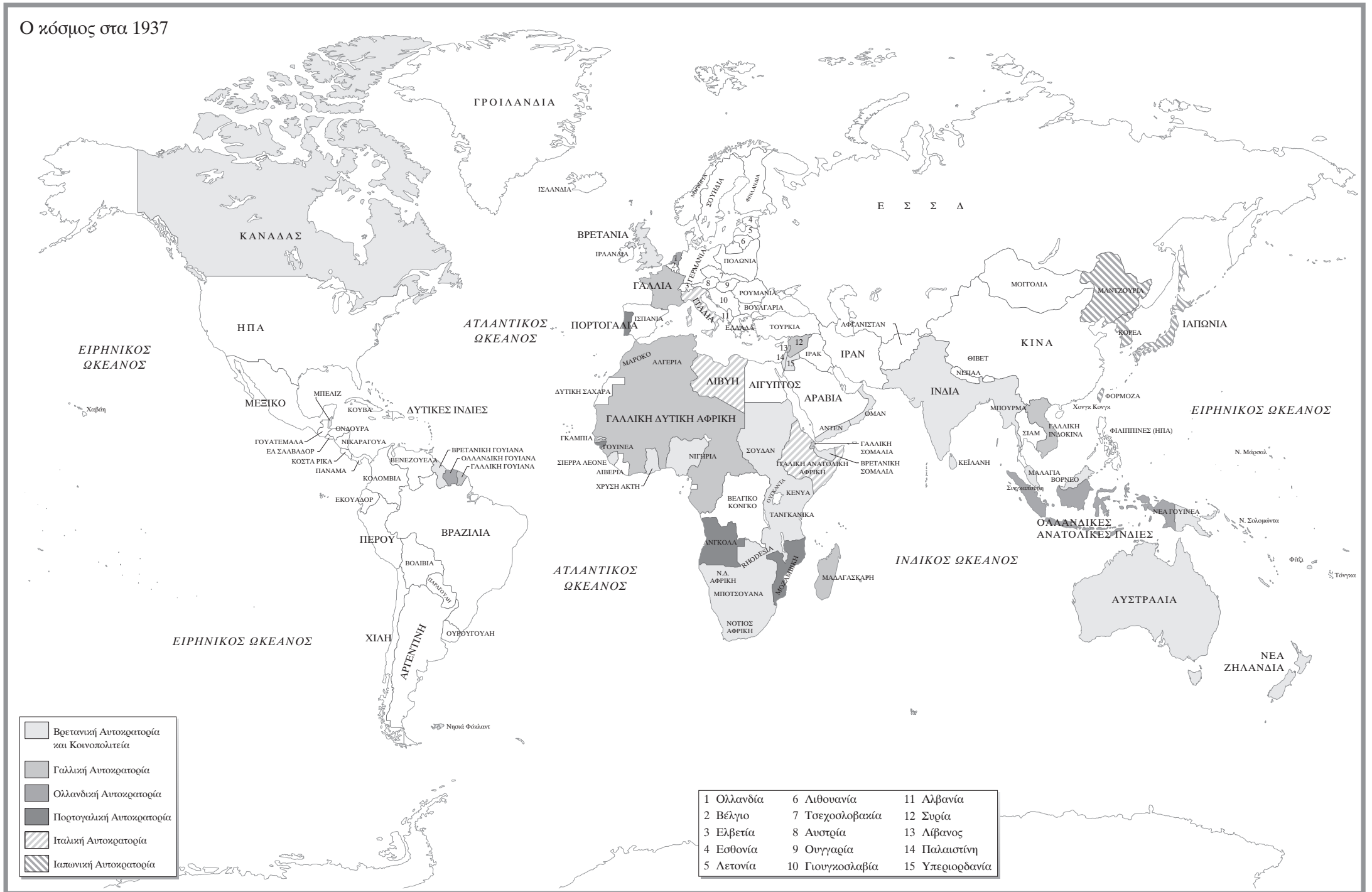
1. Ο Ογκούρα Τογιοφούμι και η οικογένειά του.
2. Ο Λέοναρντ Κρόι το 2017.
3. Η απεικόνιση της εισβολής των ναζί στην Ολλανδία από τον Λ. Γ. Γιόρντααν.
4. Ο Γιούασα Κεν.
5. Ο Ότο Ντοβ Κούλκα.
6. Η Αίθουσα των Ονομάτων στο Γιαντ Βασέμ στην Ιερουσαλήμ.
7. Μνημείο των Ολλανδών πεσόντων στο Άμστερνταμ.
8. Ο Ναγκάι Τακάσι και τα παιδιά του.
9. Ο Γιουτζίν Ραμπίνοβιτς.
10. Η απόλη Μπικίνι το 1946.
11. Σοβιετικό προπαγανδιστικό σκίτσο των αρχών της δεκαετίας του 1960.
12. Ο Τζανκάρλο Ντε Κάρλο τη δεκαετία του 1950.
13. Το διάγραμμα του Εμπενίξερ Χάουαρντ για την ιδανική κηπούπολη.
14. Στέγαση υψηλής πυκνότητας στη μεταπολεμική Πολωνία.
15. Μεταπολεμική «προαστιακή ουτοπία»: η ανάπτυξη στο Λεβιτάουν της Πενσιλβάνια.
16. Η διάσημη αφίσα του Τζ. Χάουαρντ Μίλερ της εποχής του πολέμου που καλούσε τις Αμερικανίδες να προσέλθουν στα εργοστάσια.
17. Μνημείο για τις Βρετανίδες κατά τη διάρκεια του πολέμου.
18. Ο πρόεδρος Τρούμαν εκφωνεί ομιλία στη σύνοδο του NAACP το 1947.
19. Ο Χανς Μπιέρκχολτ.
20. Ο Τσιτιπροσέντ λίγα χρόνια μετά τον πόλεμο.
21. Απεικόνιση από τον Τσιτιπροσέντ ενός λιμοκτονούντος άνδρα με το παιδί του κατά τη διάρκεια του λιμού της Βεγγάλης.

22. Σκίτσο του Τσιτσιπροσέντ που δείχνει τον Νεχρού να δέχεται αμερικανικά χρήματα.
23. Ο «πολίτης του κόσμου» Γκάρρι Ντέιβις το 1948.
24. Ο λογότυπος του Συνδέσμου Πολιτών του Κόσμου.
25. Ο Μπεν Φέρεντς στη Γαλλία το 1944.
26. Το σκίτσο του Ντέιβιντ Λόου για την ετυμηγορία της Νυρεμβέργης την 1η Οκτωβρίου 1946.
27. Η Υπόθεση των Einsatzgruppen τον Σεπτέμβριο του 1947.
28. Ο Κορντ Μέγιερ επισκέπτεται τον Άλμπερτ Αϊνστάιν το 1948.
29. Σκίτσο του Χέρμπλοκ από την περίοδο του «Κόκκινου τρόμου» το 1949.
30. Ο Αντρέι Ζαχάροφ στο Σοβιετικό Ινστιτούτο Ατομικής Ενέργειας το 1957.
31. Σοβιετικό σκίτσο που απεικονίζει την αμερικανική κυριαρχία στα πετρελαιοπαραγωγά κράτη του Περσικού Κόλπου.
32. Ο Αντρέι Βισίνσκι και ο Χένρι Κάμποτ Λοτζ Τζούνιορ κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης στον ΟΗΕ για την Κορέα.
33. Η Σ. Κ. Τριμούρτι λίγα χρόνια μετά τον πόλεμο.
34. Σκίτσο του Τσιτσιπροσέντ το 1950 με τίτλο «Κάτω τα χέρια από την Ασία».
35. Ο Ουαρόχιο Ιτότε (Στρατηγός Κίνα) σε δίκη το 1954.
36. Ο Κάρλος Δελγάδο Τσαλβάουδ το 1949.
37. Ο Ααρών Άπελφελντ εξήντα χρόνια μετά τον πόλεμο.
38. Φοιτητές Γεσίβα σε εκπαίδευση το 1947-1948.
39. Ο φάκελος κρατούμενου του Αλτιέρο Σπινέλι το 1937.
40. Αφίσα του Ρίν Ντέρκεν το 1950, η οποία φτιάχτηκε αρχικά για να προωθήσει το Σχέδιο Μάρσαλ.
41. Μία από τις διαδηλώσεις της Τετάρτης έξω από την Ιαπωνική Πρεσβεία στη Σεούλ.
42. Ο Ματίας Μέντελ λίγο μετά την εκδίωξή του από την Τσεχοσλοβακία.
43. Αφίσα που σχεδιάστηκε για ένα δημοψήφισμα με αντικείμενο το βαναρικό σύνταγμα το 1946.
44. Ο Σαμ Κινγκ το 1944.
45. Η έκκληση της βρετανικής κυβέρνησης για ενότητα την εποχή του πολέμου.

Εικόνες στο ένθετο

1. Ευρωπαίοι ηγέτες τιμούν την 70ή επέτειο της απόβασης στη Νορμανδία.
2. Αεροσκάφη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου πετούν πάνω από το παλάτι του Μπάκιγχαμ.
3. Η *Κλεμμένη αθωότητα* από την Κανγκ Ντουκ-κιουνγκ.
4. Η τοιχογραφία του Εντουάρντο Κόμπρα ενός ναύτη και μιας νοσοκόμας που γιορτάζουν την Ημέρα της Νίκης επί της Ιαπωνίας στη Νέα Υόρκη.
5. Η τοιχογραφία του Περ Κρογκ στην αίθουσα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.
6. Η εφημερίδα *Il Giornale* ανακηρύσσει τη Γερμανία το 2012 ως το «Δ΄ Ράιχ».
7. Τεύχος του *Wprost* Ιανουαρίου 2006: «Θέλουν ξανά να επιτηρούν την Πολωνία».
8. Η εφημερίδα *Δημοκρατία* παρομοιάζει τα μέτρα λιτότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης μ' εκείνα ενός γερμανικού στρατοπέδου συγκέντρωσης.
9. Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ απεικονίζεται σε χαρτονόμισμα των 5 λιρών.
10. Ο Αλιέρο Σπινέλι απεικονίζεται σε ιταλικό γραμματόσημο.
11. *Νανκίν! Νανκίν!* (Λου Τσουάν, 2009)
12. *Στάλινγκραντ* (Φεντόρ Μπόνταρτσουκ, 2013)
13. Άποψη από το μουσείο Ολοκαυτώματος στο Γιαντ Βασέμ.
14. Το μνημείο Ολοκαυτώματος στο Μοντεβιδέο.
15. Το Μουσείο Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου στο Γκντανσκ.
16. Μουσουλμάνοι μετανάστες κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας στη Γερμανία το 2005.
17. Η εφημερίδα *Philadelphia Daily News* παρομοιάζει τον Ντόναλντ Τραμπ με τον Χίτλερ.

Ο κόσμος στα 1937

	Βρετανική Αυτοκρατορία και Κοινοπολιτεία
	Γαλλική Αυτοκρατορία
	Ολλανδική Αυτοκρατορία
	Πορτογαλική Αυτοκρατορία
	Ιταλική Αυτοκρατορία
	Ιαπωνική Αυτοκρατορία

1 Ολλανδία	6 Λιθουανία	11 Αλβανία
2 Βέλγιο	7 Τσεχοσλοβακία	12 Συρία
3 Ελβετία	8 Αυστρία	13 Λίβανος
4 Εσθονία	9 Ουγγαρία	14 Παλαιστίνη
5 Λετονία	10 Γιουγκοσλαβία	15 Υπεριορδανία

Ο κόσμος στα 2017

Σημείωση του συγγραφέα σχετικά με τα ασιατικά ονόματα

Σε όλη την έκταση του κειμένου έχω προσπαθήσει να αναφέρομαι στα πρόσωπα με τα ονόματα που χρησιμοποιούσαν. Έτσι, τα κινεζικά, ιαπωνικά, κορεατικά και βιετναμέζικα ονόματα γράφονται με το επώνυμο πρώτο και το μικρό όνομα τελευταίο, όπως είναι η σύμβαση σε αυτές τις χώρες. Έχω, κατ' ανάγκη, κάνει μια-δυο εξαιρέσεις στις περιπτώσεις όπου κάποιο πρόσωπο είναι αρκετά γνωστό στη Δύση με την ανάποδη, δηλαδή τη δυτική, σειρά των ονομάτων. Έτσι, ο μεταπολεμικός Νοτιοκορεάτης ηγέτης αναφέρεται ως Σίνγκμαν Ρι και ο πρωθυπουργός της Ιαπωνίας κατά την εποχή του πολέμου αποδίδεται ως Χιντέκι Τόζο, ενώ στην πραγματικότητα τα επώνυμά τους είναι αντιστοίχως Ρι και Τόζο. Κάποιες φορές ένας συγγραφέας που μένει στη Δύση για πολύ καιρό λέει το όνομά του ή το όνομά της με τη δυτική σειρά, κι έτσι το έχω μιμηθεί κι εγώ στις σημειώσεις. Όπου υπάρχει αμφιβολία, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο ευρετήριο και στη βιβλιογραφία, όπου τα άτομα καταχωρίζονται με αλφαβητική σειρά με βάση το επώνυμό τους. Στην Ινδονησία είναι σύνηθες να έχουν ένα μόνο όνομα. Έτσι, για παράδειγμα, οι αναγνώστες δεν πρέπει να μπουκν στον κόπο να ανακαλύψουν το μικρό όνομα του προέδρου Σουκάρνο – το Σουκάρνο ήταν το πλήρες όνομά του.

Εισαγωγή

Δεν ήμουν ποτέ ευτυχισμένη στη ζωή μου». Έτσι συνόψισε τον εαυτό της η Τζορτζίνα Σαντ, αρκετά πάνω από ογδόντα ετών, όταν της πήρα συνέντευξη. «Ποτέ δεν ανήκα πραγματικά κάπου. Παρόλο που μένω στην Αγγλία, εξακολουθώ να θεωρώ τον εαυτό μου πρόσφυγα. Ακόμη και τώρα με ρωτούν από πού είμαι – αναγκάζομαι να πω σε μερικούς ότι ζω εδώ περισσότερο καιρό απ’ όσο είμαι ζωντανή. Όταν όμως είμαι στη Βιέννη, νιώθω περισσότερο Αυστριακή. Νιώθω ξένη. Έχει εκλείψει η αίσθηση του ανήκειν».¹

Εξωτερικά, η Τζορτζίνα δείχνει κομψή και με αυτοπεποίθηση. Έξυπνη και πολυμαθής καθώς είναι, δε φοβάται να εκφράσει τη γνώμη της. Γελάει εύκολα, όχι μόνο με τα παράξενα του κόσμου, αλλά συχνά και με τον εαυτό της καθώς και με τις ιδιορρυθμίες και τις εκκεντρικότητες της οικογένειάς της, την οποία βρίσκει πραγματικά αξιαγάπητη.

Ξέρει ότι έχει πολλά πράγματα για τα οποία μπορεί να νιώθει ευγνωμοσύνη. Για περισσότερα από πενήντα χρόνια ήταν παντρεμένη με τον παιδικό της έρωτα, τον Βάλτερ, μαζί του απέκτησε παιδιά και μετά ένα εγγόνι, για τα οποία είναι πάρα πολύ περήφανη. Είναι επιτυχημένη καλλιτέχνης και από τότε που πέθανε ο σύζυγός της, κάνει τις εκθέσεις της τόσο στη Βρετανία όσο και στην Αυστρία. Διάγει έναν βίο που οι περισσότεροι θα θεωρούσαν άνετο, σ’ ένα μεγάλο και κομψό διαμέρισμα στο Σάουθ Μπανκ του Λονδίνου, με θέα στον ποταμό Τάμεση, προς τον καθεδρικό ναό του Αποστόλου Παύλου.

Κάτω όμως από το εύκολο χαμόγελό της, κάτω από τα επιτεύγματα και την κομψότητά της και όλη την προφανή άνεση του περιβάλλοντός της, βρίσκεται ένα σαθρό θεμέλιο: «Έχω πολλές ανασφάλειες. Πάντα είχα... Η ζωή μου ήταν μια διαρκής ανησυχία... Για παράδειγμα, ήμουν ανέκαθεν πολύ αγχωμένη για τα παιδιά μου. Πάντα ανησυχούσα μήπως τα χάσω ή κάτι τέτοιο. Ακόμη και τώρα βλέπω στον ύπνο μου ότι κάπου τα χάνω. Η ανασφάλεια υπάρχει πάντα... Ο γιος μου λέει ότι

ανέκαθεν υπήρχε στο σπίτι μας ένα υπόγειο ρεύμα – ένα υπόγειο ρεύμα ταραχής».

Είναι κατηγορηματική σχετικά με την πηγή της ανησυχίας της. Προέρχεται, λέει, από τα γεγονότα που η ίδια και ο σύζυγός της βίωσαν κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου – γεγονότα τα οποία περιγράφει χωρίς ντροπή ως «τραύμα». Ο πόλεμος άλλαξε ριζικά και αμετάκλητα τη ζωή της και η ανάμνηση του τι της έκανε την κατατρώχει ακόμη και σήμερα. Παρ' όλα αυτά, νιώθει την υποχρέωση να πει την ιστορία της, επειδή γνωρίζει πως έχει επηρεάσει όχι μόνο τη δική της ζωή, αλλά κι εκείνη της οικογένειάς της και της κοινότητάς της. Αισθάνεται επίσης τον αντίλαλο που η ιστορία της έχει στον ευρύτερο κόσμο. Τα γεγονότα που έζησε άλλαξαν τη ζωή εκατομμυρίων ανθρώπων σε ολόκληρη την Ευρώπη και πέρα απ' αυτήν. Η ιστορία της, με τον δικό της μικρό τρόπο, είναι εμβληματική της εποχής μας.

Η Τζορτζίνα γεννήθηκε στη Βιέννη στα τέλη του 1927, σε μία εποχή που η πόλη είχε χάσει τη θέση της ως κέντρου μιας αυτοκρατορίας και πάλευε να βρει μια καινούργια ταυτότητα. Όταν οι ναζί μπήκαν στη Βιέννη το 1938, ο λαός ζητωκραύγαζε, φανταζόμενος την επιστροφή του μεγαλείου που ένιωθε ότι του άξιζε. Ως εβραία όμως που ήταν, η Τζορτζίνα δεν είχε κανένα λόγο να πανηγυρίζει. Μέσα σε λίγες μέρες τής είπαν να καθίσει στο πίσω μέρος της τάξης της στο σχολείο, ενώ αρκετές από τις φίλες της της είπαν πως οι γονείς τους τους είχαν απαγορέψει να της μιλάνε. Είδε με τα μάτια της να γράφονται αντισημιτικά συνθήματα στις βιτρίνες των εβραϊκών καταστημάτων, καθώς και τις παρενοχλήσεις ορθόδοξων εβραίων στους δρόμους. Σε μία περίπτωση είδε ένα πλήθος να έχει μαζευτεί γύρω από μερικούς εβραίους, οι οποίοι υποχρεώνονταν να γλείφουν φτύματα από το οδόστρωμα. «Ο κόσμος τριγύρω γελούσε και τους παρακινούσε. Ήταν τρομερό».

Η οικογένεια της Τζορτζίνα είχε κι άλλους λόγους να νιώθει αγχωμένη με την έλευση των ναζί: ο πατέρας της ήταν στρατευμένος κομμουνιστής και βρισκόταν ήδη υπό παρακολούθηση από την κυβέρνηση. Κρίνοντας ότι το νέο περιβάλλον ήταν υπερβολικά επικίνδυνο, εξαφανίστηκε, πηγαίνοντας στην Πράγα. Δύο μήνες αργότερα η Τζορτζίνα και η μητέρα της τον ακολούθησαν. Με το πρόσχημα ότι πήγαιναν για πικνίκ στην εξοχή, μάζεψαν τα λίγα υπάρχοντά τους και πήραν ένα τρένο για τα σύνορα, όπου ένας άνδρας με «παράξενη εμφάνιση» τις πέρασε κρυφά στην Τσεχοσλοβακία.

Τον επόμενο χρόνο η οικογένεια έζησε μαζί στο διαμέρισμα του παππού της Τζορτζίνα στην Πράγα και η μικρή ήταν ευτυχισμένη. Τότε κατέφτασαν κι εκεί οι ναζί και η ίδια διαδικασία άρχισε πάλι από την αρχή. Ο πατέρας της κρύφτηκε ξανά. Για να είναι ασφαλής η Τζορτζίνα, η μητέρα της την έγραψε σε μία βρετανική πρωτοβουλία που είχε σκοπό να σώσει ευάλωτα παιδιά από τα νύχια του Χίτλερ – ένα πρόγραμμα γνωστό ως *Kindertransport*. Ο παππούς της, που είχε επισκεφθεί πολλές φορές τη Βρετανία, της είπε ότι θα πήγαινε να ζήσει σ' ένα μεγάλο σπίτι, μέσα στην πολυτέλεια, με μια πλούσια οικογένεια. Η μητέρα της της είπε ότι πολύ σύντομα θα ερχόταν να τη βρει. Κι έτσι η εντεκάχρονη Τζορτζίνα επιβιβάστηκε σ' ένα τρένο και στάλθηκε στη Βρετανία για να ζήσει ανάμεσα σε αγνώστους. Αν και δεν το ήξερε εκείνη την εποχή, δε θα ξανάβλεπε ποτέ τη μητέρα της.

Η Τζορτζίνα έφτασε στο Λονδίνο μία καλοκαιρινή μέρα του 1939, γεμάτη ενθουσιασμό, περισσότερο σαν να ξεκινούσε διακοπές παρά μία νέα ζωή. Ο ενθουσιασμός δεν άργησε πολύ να ξεφτίσει. Οι πρώτοι ανάδοχοι στους οποίους στάλθηκε ήταν η οικογένεια ενός στρατιωτικού στο Σάντχερστ. Έδειχναν ψυχροί και αυστηροί, ιδίως η μητέρα. «Νομίζω πως ήθελε ένα μικρό κοριτσάκι για αγκαλιές, ξέρετε, διότι είχε δύο γιους. Εγώ όμως έκλαιγα συνέχεια, επειδή μου έλειπε η οικογένειά μου».

Από κει στάλθηκε να ζήσει με κάποιο πολύ ηλικιωμένο ζευγάρι σε ένα υγρό, ετοιμόρροπο σπίτι –ουσιαστικά μία τρώγλη– σε μια φτωχή συνοικία στο Ρίντινγκ. «Εκεί με πέταξαν (οι Αρχές). Κυριολεκτικά με πέταξαν. Νομίζω ότι πρέπει να έδωσαν σ' αυτό το ζευγάρι μερικά χρήματα για να κάνουν επισκευές στο σπίτι τους, αλλά δεν ήταν σε θέση να με φροντίσουν. Ήμουν πολύ, πολύ δυστυχισμένη. Είχαν έναν εγγονό που ήταν τραμπούκος – ένας μεγάλος σε ηλικία άνδρας που έμενε στο σπίτι. Επιχείρησε να μου κάνει δυσάρεστα πράγματα... Τον φοβόμουν τόσο πολύ».

Τους επόμενους έξι μήνες έβγαλε φλύκταινες κάτω από τα μπράτσα της και φοβόταν όλο και περισσότερο την προσοχή του εγγονού. Τελικά, την έσωσε ο πατέρας της, ο οποίος με κάποιο τρόπο κατάφερε να φτάσει στη Βρετανία και πήγε να την πάρει. Ούτε όμως κι ο πατέρας της μπορούσε να τη φροντίσει για πολύ, επειδή οι βρετανικές αρχές, καχύποπτες απέναντι σε όσους ήταν γερμανόφωνοι, ήθελαν να τον θέσουν υπό περιορισμό σαν δυνητικό εχθρό. Έτσι, για μία ακόμη φορά η Τζορτζίνα βρέθηκε ανάμεσα σε ξένους, αυτή τη φορά στη νότια ακτή της Αγγλίας.

Με αυτό τον τρόπο ξεκίνησε μία σειρά εκτοπισμών που σημάδεψε

τα χρόνια της εφηβείας της. Σύντομα έφυγε από τη νότια ακτή λόγω της απειλής εισβολής. Πέρασε λίγο καιρό στη Λέικ Ντίστρικτ και μετά σε ένα οικοτροφείο στη βόρεια Ουαλία, προτού επιστρέψει στο Λονδίνο για να ζήσει με τον πατέρα της το φθινόπωρο του 1943. Ποτέ δεν έμεινε σ' ένα μέρος για περισσότερο από ένα-δυο χρόνια και άρχισε να φοβάται τους Άγγλους, επειδή κανείς τους δεν έδειχνε να την καταλαβαίνει πραγματικά ή να νοιάζεται γι' αυτήν.

Όταν ο πόλεμος τελείωσε, η Τζορτζίνα ήταν δεκαεπτά ετών. Η μεγαλύτερη επιθυμία της ήταν να βρει πάλι τη μητέρα της. Επέστρεψε στην Πράγα, όπου κατάφερε να βρει τη θεία της, αλλά δεν υπήρχε ούτε ίχνος της μητέρας της. Η θεία της της είπε ότι πολλούς τους είχαν συλλάβει και τους είχαν στείλει στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Τερέζιενσταντ. Η μητέρα της Τζορτζίνα είχε επιβιβαστεί σ' ένα τρένο για το Άουσβιτς, όπου ήταν σχεδόν σίγουρο ότι πέθανε.

Τα γεγονότα αυτά στοιχειώνουν την Τζορτζίνα μέχρι σήμερα: οι επαναλαμβανόμενοι εκτοπισμοί, ο χαμός της μητέρας της, η αγωνία και η αβεβαιότητα του πολέμου και όσων ακολούθησαν, η υποβόσκουσα απειλή της βίας που ποτέ δε γινόταν παραδεκτή. Αν και ζει στο Λονδίνο από το 1948, δεν μπορεί να ξεχάσει τα δέκα χρόνια διαρκούς αναστάτωσης που χαρακτήρισαν τη ζωή της ανάμεσα στην ηλικία των δέκα και είκοσι ετών. Το ότι ήταν απείρως καλύτερα από την εναλλακτική εκδοχή είναι αδιαμφισβήτητο, αλλά η σκέψη του τι θα μπορούσε να της είχε συμβεί, αν είχε μείνει στην Κεντρική Ευρώπη, δεν την παρηγορεί. Δεν αντέχει να σκέφτεται τι συνέβη στην οικογένειά της και στους φίλους της που πέθαναν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά παρ' όλα αυτά δεν καταφέρνει να ξεφύγει από τη σκέψη τους. Ακόμη και σήμερα δεν μπορεί να δει ταινίες για εβραίους που εκτοπίζονται κατά τη διάρκεια του πολέμου, από φόβο μήπως δει τον εαυτό της ανάμεσα στα θύματα.

Την κατατρύχει επίσης το τι θα μπορούσε να είχε συμβεί: «Όταν επισκεπτόμουν τη Βιέννη, κι όταν πήγαινα να επισκεφθώ τη θεία μου στη Γερμανία και τα λοιπά, έβλεπα οικογένειες – υγιείς, όμορφες οικογένειες με μικρά παιδιά. Δεν κάνω σκι, αλλά μερικές φορές πήγαινα στα βουνά και παρατηρούσα, ξέρετε, κοιτάζα τα παιδιά, όλα γερονόφωνα, όλα γερά και ρωμαλέα. Και σκεφτόμουν ότι θα μπορούσα να είχα μία καλύτερη ζωή. Θα μπορούσα να ήμουν με την οικογένειά μου, να μεγαλώνω σ' ένα πιο ασφαλές περιβάλλον. Και σίγουρα γνωρίζοντας το πού ανήκα. Ποτέ δεν ανήκα πραγματικά πουθενά».

Το ενδιαφέρον μου για την ιστορία της Τζορτζίνα είναι τριπλό. Πρώτον, ως ιστορικός του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και των συνεπειών του είμαι μανιώδης συλλέκτης ιστοριών. Αυτή της Τζορτζίνα είναι απλώς μία από τις είκοσι πέντε που συνέλεξα για τούτο το βιβλίο, μία για κάθε κεφάλαιο. Μερικές τις βρήκα προσωπικά μέσω συνεντεύξεων ή διά αλληλογραφίας, άλλες τις σταχυολόγησα από αρχειακά ντοκουμέντα ή απομνημονεύματα που έχουν εκδοθεί. Ορισμένες προέρχονται από διάσημους και άλλες από ανθρώπους που είναι άγνωστοι στους πάντες εκτός από τους οικείους και τους φίλους τους. Αυτές οι ιστορίες με τη σειρά τους αποτελούν απλώς ένα μικρό δείγμα των εκατοντάδων που έχω επιλέξει ανάμεσα σε χιλιάδες –εκατομμύρια– ατομικών ιστοριών οι οποίες συνθέτουν την κοινή μας ιστορία.

Δεύτερον, και πιο σημαντικό, η Τζορτζίνα είναι συγγενής της συζύγου μου και συνεπώς μέλος της οικογένειάς μας. Αυτά που έχει να μου πει έχουν σημασία για το οικογενειακό μας δέντρο – τους φόβους και τις αγωνίες τους, τις εμμονές τους, τις λαχτάρες τους, μερικές απ’ τις οποίες έχουν μεταδοθεί σιωπηρά στη σύζυγό μου, σ’ εμένα και στα παιδιά μας σχεδόν σαν από ώσμωση. Καμία προσωπική εμπειρία δεν ανήκει αποκλειστικά σ’ αυτούς – είναι μέρος ενός ιστού τον οποίο οι οικογένειες και οι κοινότητες ύφαναν μαζί, και η ιστορία της Τζορτζίνα δε διαφέρει.

Τελευταίο, και σημαντικότερο, τουλάχιστον σε ό,τι έχει να κάνει με αυτό το βιβλίο, υπάρχει κάτι το εμβληματικό στην ιστορία της. Όπως και η Τζορτζίνα, εκατοντάδες χιλιάδες εβραίοι της Ευρώπης –εκείνοι που επέζησαν του πολέμου– εκτοπίστηκαν από τα σπίτια τους και διασκορπίστηκαν σε ολόκληρη την υφήλιο. Μπορεί κανείς να βρει σήμερα τους ίδιους και τους απογόνους τους σε κάθε μεγάλη πόλη από το Μπουένος Άιρες έως το Βλαδιβοστόκ. Όπως και η Τζορτζίνα, εκατομμύρια άλλοι γερμανόφωνοι, ίσως έως και δώδεκα εκατομμύρια συνολικά, ξεριζώθηκαν και εξορίστηκαν από τα σπίτια τους στη χαώδη εποχή που ακολούθησε το τέλος του πολέμου. Η διήγησή της αντηχεί όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά επίσης στην Κίνα, στην Κορέα και στη Νοτιοανατολική Ασία, όπου δεκάδες εκατομμύρια άτομα εκτοπίστηκαν κατά παρόμοιο τρόπο, στη Βόρεια Αφρική και στη Μέση Ανατολή, όπου το πέρασμα μεγάλων στρατών προκάλεσε ανεπανόρθωτη αναστάτωση σε όλη τη διάρκεια των ετών του πολέμου. Η ηχώ είναι ασθενέστερη, αλλά ακόμη αναγνωρίσιμη, στις ιστορίες των προσφύγων των πιο πρόσφατων συρράξεων, όπως στην Κορέα, στην Αλγερία, στο Βιετνάμ, στη Βοσνία – συρράξεις που έχουν επίσης τις ρίζες τους στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλε-

μο. Έχουν περάσει στα παιδιά των προσφύγων και στις κοινότητές τους –ακριβώς όπως η Τζορτζίνα έχει μοιραστεί τις αναμνήσεις της με την οικογένειά της και τους φίλους της– και έχουν συνυφανθεί στον ίδιο ιστό των εθνών και της διασποράς σε όλο τον κόσμο.

Όσο περισσότερο μελετά κανείς τα γεγονότα που έζησε η Τζορτζίνα και άλλοι όπως αυτή, τόσο βαθύτερες και πιο ευρείες μοιάζουν να είναι οι συνέπειες. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δεν ήταν απλώς άλλη μια κρίση – επηρέασε άμεσα περισσότερους ανθρώπους από οποιαδήποτε άλλη σύρραξη στην Ιστορία. Επιστρατεύθηκαν περισσότερα από εκατό εκατομμύρια άνδρες και γυναίκες, ένα μέγεθος που ξεπερνά κατά πολύ τον αριθμό εκείνων που πολέμησαν σε οποιονδήποτε προηγούμενο πόλεμο, συμπεριλαμβανομένου του Μεγάλου Πολέμου του 1914-’18. Εκατοντάδες εκατομμύρια πολίτες σε όλο τον κόσμο σύρθηκαν στη σύρραξη – όχι μόνο ως πρόσφυγες όπως η Τζορτζίνα, αλλά και ως εργάτες εργοστασίων, προμηθευτές τροφίμων και καυσίμων, πάροχοι ανέσεων και διασκέδασης, ως αιχμάλωτοι, ως δούλοι εργάτες και ως στόχοι. Για πρώτη φορά στη σύγχρονη Ιστορία ο αριθμός των αμάχων που σκοτώθηκαν υπερέβη κατά πολύ τον αριθμό των στρατιωτών, όχι απλώς κατά εκατομμύρια αλλά κατά δεκάδες εκατομμύρια. Τετραπλάσιος αριθμός ανθρώπων σκοτώθηκαν στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο απ’ ό,τι στον Α΄. Για καθένα από αυτά τα άτομα υπήρχαν δεκάδες άλλα που επηρεάστηκαν έμμεσα από τις τεράστιες οικονομικές και ψυχολογικές αναστατώσεις που συνόδεψαν τον πόλεμο.²

Καθώς ο κόσμος πάλευε να συνέλθει, το 1945 ολόκληρες κοινωνίες μεταμορφώνονταν. Τα τοπία που ξεπρόβαλλαν από τα ερείπια των πεδίων μάχης δεν έμοιαζαν σε τίποτα μ’ εκείνα που υπήρχαν πριν. Πόλεις άλλαξαν τα ονόματά τους, οικονομίες άλλαξαν τα νομίσματά τους, λαοί άλλαξαν την εθνικότητά τους. Κοινότητες οι οποίες ήταν ομοιογενείς επί αιώνες κατακλύστηκαν ξαφνικά από ξένους άλλων εθνικοτήτων, απ’ όλες τις φυλές και όλα τα χρώματα – ανθρώπους όπως η Τζορτζίνα που δεν ανήκαν πουθενά. Ολόκληρα έθνη απελευθερώθηκαν ή άρχισε η σκλαβιά τους. Αυτοκρατορίες έπεσαν και αντικαταστάθηκαν από νέες, εξίσου ένδοξες και εξίσου κτηνώδεις.

Η παγκόσμια επιθυμία να βρεθεί ένα αντίδοτο στον πόλεμο προκάλεσε μία άνευ προηγουμένου συρροή νέων ιδεών και εφευρέσεων. Οι επιστήμονες ονειρεύονταν να χρησιμοποιήσουν νέες τεχνολογίες –πολλές από τις οποίες δημιουργήθηκαν κατά τον πόλεμο– για να κάνουν τον κόσμο καλύτερο και ασφαλέστερο. Οι αρχιτέκτονες ονειρεύονταν

να χτίσουν νέες πόλεις από τα ερείπια των παλιών, με καλύτερη στέγαση, φωτεινότερους δημόσιους χώρους και πιο ευχαριστημένους πληθυσμούς. Πολιτικοί, οικονομολόγοι και φιλόσοφοι φαντασιώνονταν κοινωνίες ισότητας, κεντρικά σχεδιασμένες και αποτελεσματικά διοικούμενες για την ευτυχία όλων. Νέα πολιτικά κόμματα και νέα ηθικά κινήματα ξεπηδούσαν παντού. Μερικές απ' αυτές τις αλλαγές χτίστηκαν πάνω σε παλιές ιδέες που είχαν προέλθει από παλαιότερες αναστατώσεις, όπως ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ή η Ρωσική Επανάσταση, ορισμένες ήταν τελείως καινούργιες. Ακόμη όμως και οι παλιές ιδέες υιοθετήθηκαν μετά το 1945 με μια ταχύτητα και μια αίσθηση επείγοντος που θα ήταν αδιανόητες σε άλλες εποχές. Η συντριπτική φύση του πολέμου, η μοναδικά φρικτή βία του και η ανεπανάληπτη γεωγραφική του κλίμακα είχαν δημιουργήσει μία δίψα για αλλαγή που ήταν πιο γενικευμένη από οποιαδήποτε άλλη στιγμή στην Ιστορία.

Η λέξη που ερχόταν στα χείλη όλων ήταν «ελευθερία». Ο ηγέτης της Αμερικής την εποχή του πολέμου, ο Φράνκλιν Ντ. Ρούζβελτ, είχε μιλήσει για τέσσερις ελευθερίες – την ελευθερία του λόγου, την ελευθερία της λατρείας, την ελευθερία από την ένδεια και την ελευθερία από τον φόβο. Ο Χάρτης του Ατλαντικού που καταστρώθηκε από κοινού με τον Βρετανό πρωθυπουργό, Ουίνστον Τσόρτσιλ, είχε κάνει επίσης λόγο για την ελευθερία όλων των λαών να επιλέγουν τη μορφή της διακυβέρνησής τους. Οι κομμουνιστές μιλούσαν για ελευθερία από την εκμετάλλευση, ενώ οι οικονομολόγοι μιλούσαν για ελευθερία του εμπορίου και για ελεύθερες αγορές. Την επαύριο του πολέμου, μερικοί από τους σημαντικότερους φιλοσόφους και ψυχολόγους του κόσμου έγραψαν για ακόμη βαθύτερες ελευθερίες, θεμελιώδεις για την ανθρώπινη κατάσταση.

Το προσκλητήριο ελήφθη απ' ολόκληρο τον κόσμο, ακόμη και σ' εκείνες τις χώρες που ήταν πολύ απομακρυσμένες από τις μάχες. Ήδη από το 1942, ο μελλοντικός Νιγηριανός πολιτικός Κίνγκσλεϊ Ασάμπα Μπαντβιού απαιτούσε η ελευθερία και η δικαιοσύνη να επεκταθούν και στον κόσμο των αποικιών, όταν θα είχε κερδηθεί ο πόλεμος. «Η Αφρική», έγραψε, «δε θα δεχτεί κανένα άλλο έπαθλο παρά μόνο την ελευθερία».³ Μερικά από τα πιο ενθουσιώδη ιδρυτικά μέλη των Ηνωμένων Εθνών ήταν χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, οι οποίες προσέβλεπαν σε ένα διεθνές σύστημα που θα φρόντιζε «να εξαλειφθούν από τον κόσμο η αδικία και η φτώχεια» και σε μια νέα εποχή στην οποία «όλα τα έθνη, μεγάλα και μικρά» θα «συνεργάζονται ως ίσα».⁴ Οι άνεμοι της αλλαγής έπνεαν από παντού.

Σύμφωνα με τον Αμερικανό πολιτικό Ουέντελ Ουίλκι, η ατμόσφαιρα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου ήταν πολύ πιο επαναστατική απ' ό,τι κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Αφού έκανε μια περιήγηση στην υφήλιο το 1942, επέστρεψε στην Ουάσιγκτον εμπνευσμένος από τον τρόπο που άνδρες και γυναίκες σε όλο τον κόσμο αγωνίζονταν να αποτινάξουν τον ιμπεριαλισμό, να ανακτήσουν τα ανθρώπινα και πολιτικά δικαιώματά τους και να οικοδομήσουν «μία νέα κοινωνία... αναζωογονημένη από την ανεξαρτησία και την ελευθερία». Είπε πως αυτό ήταν πάρα πολύ συναρπαστικό, διότι οι λαοί παντού έδειχναν να έχουν μία νεοαποκτηθείσα αυτοπεποίθηση «ότι με την ελευθερία μπορούν να πετύχουν τα πάντα». Εξομολογήθηκε όμως επίσης ότι βρήκε αυτή την ατμόσφαιρα αρκετά τρομακτική. Κανείς δεν έδειχνε να είναι ικανός να συμφωνήσει σε έναν κοινό στόχο. Αν δεν έκαναν κάτι τέτοιο προτού τελειώσει ο πόλεμος, ο Ουίλκι προέβλεπε την κατάρρευση του πνεύματος συνεργασίας που κρατούσε ενωμένους τους Συμμάχους και την επιστροφή στις ίδιες διαμάχες που είχαν οδηγήσει αρχικά στον πόλεμο.⁵

Έτσι, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έσπειρε τους σπόρους όχι μόνο μιας νέας ελευθερίας αλλά και ενός νέου φόβου. Αμέσως μόλις τελείωσε ο πόλεμος, οι άνθρωποι άρχισαν πάλι να βλέπουν τους πρώην συμμάχους τους με δυσπιστία. Η ένταση επέστρεψε ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις και στις αποικίες τους, ανάμεσα στη Δεξιά και στην Αριστερά και, το πιο σημαντικό, ανάμεσα στις ΗΠΑ και στη Σοβιετική Ένωση. Έχοντας γίνει πρόσφατα μάρτυρες μιας άνευ προηγουμένου παγκόσμιας καταστροφής, οι λαοί παντού άρχισαν να ανησυχούν μήπως ερχόταν ένας νέος, ακόμη μεγαλύτερος πόλεμος. Το «υπόγειο ρεύμα της ταραχής» που περιέγραψε η Τζορτζίνα Σαντ αποτελούσε παγκόσμιο φαινόμενο μετά το 1945.

Από αυτή την άποψη, η ιστορία της Τζορτζίνα αμέσως μετά τον πόλεμο είναι ίσως επίσης εμβληματική. Μετά την ανακήρυξη της ειρήνης επέστρεψε στην Πράγα, με την ελπίδα να βρει την αίσθηση του ανήκειν που είχε χάσει ως παιδί, αλλά όταν δεν τη βρήκε, έλπιζε αντιθέτως ότι θα μπορούσε να τη δημιουργήσει εκ νέου. Συνάντησε ξανά τον Βάλτερ, τον οποίο γνώριζε από κοριτσάκι, και τον ερωτεύτηκε. Παντρεύτηκε, έκανε φίλους, ετοιμάστηκε να τακτοποιηθεί. Με όλη την αισιοδοξία της νιότης, φαντάστηκε ότι το μέλλον της θα ήταν λαμπρό, παρά την επίμονη σκιά που ο πόλεμος εξακολουθούσε να ρίχνει πάνω στη ζωή της. Ακόμη κι όταν ανακάλυψε τον θάνατο της μητέρας της, πί-

στευε πραγματικά πως θα ήταν ικανή να αφήσει πίσω της την αθλιότητα των χρόνων του πολέμου, επειδή ήθελε να προχωρήσει μπροστά, να ξαναβρεί τον εαυτό της. Ήθελε να είναι ελεύθερη.

Δυστυχώς, οι τσεχοσλοβάκιες αρχές είχαν άλλες ιδέες. Το 1948, όταν οι κομμουνιστές πήραν τον έλεγχο, ζητήθηκε από την Τζορτζίνα και τον Βάλτερ να δείξουν την άνευ αμφιβολιών αφοσίωσή τους στο νέο καθεστώς και, κατ' επέκταση, στη σοβιετική υπερδύναμη. Εφόσον δεν ήταν έτοιμοι να πράξουν κάτι τέτοιο, υποχρεώθηκαν να φύγουν από τη χώρα. Η φυγή τους ήταν συμβολική άλλης μιας συνέπειας του Β' Παγκόσμιου Πολέμου – του νέου Ψυχρού Πολέμου, ο οποίος έκανε όλο τον κόσμο να πολωθεί ανάμεσα στη Δύση και στην Ανατολή και ανάμεσα στη Δεξιά και στην Αριστερά. Για να χρησιμοποιήσω μία φράση του Τσόρτσιλ, ένα σιδηρούν παραπέτασμα είχε τραβηχτεί διαμέσου της Κεντρικής Ευρώπης. Επαναστάσεις, πραξικοπήματα και εμφύλιοι πόλεμοι ξέσπασαν σε ολόκληρο τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Κι άλλοι πρόσφυγες, κι άλλες ιστορίες.

Το βιβλίο αυτό είναι μία απόπειρα επισκόπησης των μεγάλων αλλαγών – τόσο καταστροφικών όσο και εποικοδομητικών – που έλαβαν χώρα στον κόσμο εξαιτίας του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Κατ' ανάγκη καλύπτει τα κύρια γεωπολιτικά γεγονότα: την ανάδυση των υπερδυνάμεων, το ξεκίνημα του Ψυχρού Πολέμου, τη μακρά, αργή κατάρρευση της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας και ούτω καθεξής. Καλύπτει επίσης τις μεγάλες κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες του πολέμου: τη μεταμόρφωση του φυσικού μας περιβάλλοντος, τις τεράστιες αλλαγές των επιπέδων διαβίωσης, τα δημογραφικά μεγέθη του κόσμου, το παγκόσμιο εμπόριο, την άνοδο και την πτώση των ελέγχων της ελεύθερης αγοράς, τη γέννηση της πυρηνικής εποχής. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι επιχειρεί να κοιτάξει πέρα από αυτά τα γεγονότα και τις τάσεις και να εξετάσει τις μυθολογικές, φιλοσοφικές και ψυχολογικές συνέπειες του πολέμου. Πώς επηρέασε η ανάμνηση της αιματοχυσίας τις σχέσεις μας του ενός με τον άλλο και με τον κόσμο; Πώς άλλαξε την άποψή μας για το τι είναι ικανά να κάνουν τα ανθρώπινα πλάσματα; Πώς επηρέασε τους φόβους μας για τη βία και την ισχύ, τη λαχτάρα μας για την ελευθερία και την αίσθηση του ανήκειν, τα όνειρά μας για ισότητα, αμεροληψία και δικαιοσύνη;

Προκειμένου να δραματοποιήσω αυτά τα ερωτήματα, έχω επιλέξει να θέσω στην καρδιά κάθε κεφαλαίου την ιστορία ενός μεμονωμένου

άνδρα ή γυναίκας οι οποίοι, όπως η Τζορτζίνα Σαντ, έζησαν τα γεγονότα του πολέμου και τα μετέπειτα και επηρεάστηκαν βαθιά από αυτά. Σε κάθε κεφάλαιο, ετούτη η μεμονωμένη ιστορία χρησιμεύει ως αφηγηρία για να καθοδηγήσει τον αναγνώστη προς μια ευρύτερη εικόνα η οποία βρίσκεται πιο πέρα – την ιστορία της κοινότητας του προσώπου, του έθνους του, της περιοχής του, ολόκληρου του κόσμου. Δεν πρόκειται απλώς για στιλιστική τεχνική – είναι απολύτως θεμελιώδης για ό,τι προσπαθώ να εκφράσω. Δεν υποκρίνομαι ότι η ιστορία ενός ανθρώπου μπορεί ποτέ να συνοψίσει ολόκληρη την κλίμακα των εμπειριών που βίωσε ο υπόλοιπος κόσμος, αλλά σε όσα κάνουμε και θυμόμαστε, ιδίως σε όσα λέμε μεταξύ μας για τον εαυτό μας και για το παρελθόν μας, υπάρχουν τα στοιχεία του καθολικού. Στην Ιστορία περιλαμβάνονται ανέκαθεν μία ισορροπία ανάμεσα στο προσωπικό και στο καθολικό και πουθενά δεν είναι αυτή η σχέση πιο εμφανής από την ιστορία του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

Το 1945 υπήρχε μία γενική αποδοχή ότι οι πράξεις και οι πεποιθήσεις κάθε ατόμου και, κατ' επέκταση, οι αναμνήσεις του και οι παλιές εμπειρίες του, αφορούσαν όχι μόνο τον ίδιο αλλά και την ανθρωπότητα ως σύνολο. Ήταν μία εποχή όπου ψυχαναλυτές όπως ο Σ. Χ. Φουλκς και ο Έριχ Φρομ μόλις άρχιζαν να ερευνούν τη σχέση ανάμεσα στο άτομο και στις ομάδες στις οποίες ανήκε. «Η βασική οντότητα της κοινωνικής διαδικασίας», έλεγε ο Φρομ το 1942, «είναι το άτομο... Κάθε ομάδα αποτελείται από άτομα και μόνο από άτομα, και οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που βρίσκουμε να ενεργούν σε μία ομάδα μπορούν συνεπώς να είναι μόνο μηχανισμοί που ενεργούν στα άτομα».⁶ Οι κοινωνιολόγοι και οι φιλόσοφοι της εποχής εξερευνούσαν επίσης τον τρόπο που το άτομο αντικατοπτρίζεται στο σύνολο και το αντίστροφο: «Μορφοποιώντας τον εαυτό μου, μορφοποιώ τον άνθρωπο», έλεγε ο Ζαν-Πολ Σαρτρ στα τέλη του 1945 και πολλοί από τους φίλους του υπαρξιστές έτειναν να εξάγουν καθολικά συμπεράσματα από τα γεγονότα που είχαν βιώσει κατά τη διάρκεια του πολέμου. Αυτές είναι αρχές που ισχύουν και σήμερα όπως και τότε: έχουμε υιοθετήσει συλλογικά τις ιστορίες ανθρώπων όπως η Τζορτζίνα σαν να ήταν δικές μας.⁷

Φυσικά, έχω επίγνωση ότι οι ιστορίες που λένε οι άνθρωποι δεν αντικατοπτρίζουν πάντα την απόλυτη αλήθεια. Εκείνες που διηγούνται οι επιζήσαντες του πολέμου φημίζονται για την αναξιοπιστία τους. Τα γεγονότα ξεχνιούνται ή μένουν λανθασμένα στη μνήμη ή ξεωραίζονται. Οι γνώμες των ανθρώπων για τον εαυτό τους ή για τις πράξεις

τους μπορούν να αλλάξουν δραματικά και όταν αυτό γίνεται, μπορούν να αναρθούν στο παρελθόν και να καταχωρηθούν ως αρχικές γνώμες. Με παρόμοιο τρόπο ενεργούν τα έθνη και οι κοινωνίες. Οι μύθοι και τα ολοφάνερα ψέματα που μας έχουν ειπωθεί κατά τις δεκαετίες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είναι εξίσου σημαντικά στη διαμόρφωση του κόσμου μας όσο ήταν ανέκαθεν και οι αλήθειες. Είναι ευθύνη του ιστορικού να ελέγξει αυτές τις ιστορίες σε αντιπαραβολή με το χρονικό της εποχής και να προσπαθήσει να φτιάξει κάτι που να είναι όσο το δυνατόν πιο κοντά στην αντικειμενική αλήθεια. Έχω προσπαθήσει να μην επαναπαυτώ στις κρίσεις ατόμων των οποίων τις διηγήσεις παραθέτω, ακόμη κι αν προσωπικά συμφωνώ μαζί τους. Αντιθέτως, εφόσον πρόκειται για μία παγκόσμια ιστορία, έχω κρατήσει την κριτική μου για εκείνα τα περιστατικά όπου τα συλλογικά αισθήματά μας έχουν επιβληθεί πάνω μας και έχουν ενσωματώσει σ' εμάς μία συλλογική μνήμη, η οποία έρχεται σε απόλυτη αναντιστοιχία με τα γεγονότα. Έτσι, οι ατομικές ιστορίες είναι ακριβώς αυτό – ιστορίες. Είναι στον τρόπο που αλληλεπιδρούν με το συλλογικό αφήγημα εκεί όπου τελειώνει η «ιστορία» και αρχίζει η Ιστορία.

Έχω προσπαθήσει να περιλάβω περιπτωσιολογικές μελέτες από ολόκληρο τον κόσμο και από μία ποικιλία πολιτικών απόψεων, μερικές απ' τις οποίες απέχουν από τη δική μου πολιτική και γεωγραφική άποψη. Υπάρχουν εδώ ιστορίες από την Αφρική και τη Λατινική Αμερική, καθώς και από την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Ασία, διότι και αυτές οι περιοχές επηρεάστηκαν βαθιά από τον πόλεμο. Παρ' όλα αυτά, υπάρχει μία υψηλότερη αναλογία ιστοριών από μέρη του κόσμου που επηρεάστηκαν άμεσα από τον ένοπλο αγώνα, διότι βίωσαν αναμφίβολα μεγαλύτερες αλλαγές ως συνέπεια του πολέμου. Υπάρχουν περισσότερες ιστορίες από τις ΗΠΑ απ' οπουδήποτε αλλού. Αυτό δεν οφείλεται στη δική μου φιλελεύθερη δυτική προκατάληψη –ή τουλάχιστον όχι μόνο σ' αυτήν–, αλλά στο ότι αντικατοπτρίζουν την ισορροπία ισχύος που αναδύθηκε από τον πόλεμο: είτε μας αρέσει είτε όχι, ο 20ός αιώνας δεν αποκλήθηκε τυχαία ο «αμερικανικός αιώνας». Η Ιαπωνία εμφανίζεται επίσης συχνά στο αρχικό μέρος του βιβλίου, επειδή νιώθω ότι η συμβολική σημασία της δεν παρουσιάζεται όσο θα έπρεπε στις δυτικές αφηγήσεις για τον πόλεμο.

Ο αναγνώστης θα προσέξει επίσης ότι υπάρχουν εδώ περισσότερες ιστορίες από εκείνους που έχουν αριστερές απόψεις παρά από εκείνους που βρίσκονται στη Δεξιά. Κι αυτό είναι εσκεμμένο. Στην παγκό-

σμία ιστορία, το 1945 αποτέλεσε πιθανώς το ζενίθ της Αριστεράς – εκείνοι που είχαν προοδευτικές, ακόμη και απροκάλυπτα κομμουνιστικές ιδέες κυριάρχησαν στην πολιτική ατζέντα με τρόπο που δεν επαναλήφθηκε ποτέ μετά. Πιστεύω όμως ακράδαντα ότι κανείς δεν είναι απολύτως συνεπής με τις πολιτικές πεποιθήσεις του και έχω περιλάβει ιστορίες ανθρώπων που υπέστησαν δραματικές αλλαγές στις πεποιθήσεις τους ως αποτέλεσμα των εμπειριών τους, τόσο από τα Δεξιά προς τα Αριστερά όσο και το αντίστροφο.

Τέλος, είναι σημαντικό να πω ότι αυτό το βιβλίο υποτίθεται ότι είναι έστω και ελάχιστα μία πρόκληση. Στις επόμενες σελίδες ο αναγνώστης θα βρει πολλά άλλα που του είναι οικεία, αλλά ελπίζω ότι θα βρει και πολλά πράγματα που αγνοεί ή, πιθανώς, τον ξενίζουν. Στον σημερινό κόσμο των αντίλαλων, όπου όλο και περισσότεροι από εμάς εκτιθέμεθα μόνο στις απόψεις που ταιριάζουν πολύ με τις δικές μας, είναι πιο σημαντικό από ποτέ να επιτρέψουμε στον εαυτό μας να είναι ανοιχτός σε αυτή την πρόκληση. Ο κόσμος φαντάζει διαφορετικός, όταν τον ατενίζει κανείς από τη σκοπιά ενός στρατιώτη ή ενός πολίτη, ενός άνδρα ή μιας γυναίκας, ενός επιστήμονα ή ενός καλλιτέχνη, ενός επιχειρηματία ή ενός συνδικαλιστή, ενός ήρωα, ενός θύματος ή ενός εγκληματία. Όλες αυτές οι απόψεις παρουσιάζονται στις επόμενες σελίδες. Θα παρότρυνα όμως τον αναγνώστη να προσεγγίσει ετούτο το βιβλίο περισσότερο με τα μάτια του ξένου –ενός πρόσφυγα– του οποίου οι προκαταλήψεις πρέπει να τεθούν προσωρινά κατά μέρος προκειμένου να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο που ακολουθεί. Έχω παλέψει κι εγώ με αυτό. Οι ιστορικοί μπορεί να είναι εξίσου προκατειλημμένοι με τον καθένα, και στις επόμενες σελίδες έχω προσπαθήσει να είμαι έντιμος σχετικά με κάποιες από τις δικές μου προκαταλήψεις και πεποιθήσεις. Μια-δυο φορές, όπως στο κεφάλαιο για τον μεταπολεμικό ευρωπαϊκό εθνικισμό, έχω πάρει τη δύσκολη απόφαση να φέρω στο προσκήνιο τους δικούς μου φόβους και πόθους. Θα παρότρυνα τον αναγνώστη να κάνει περιστασιακά το ίδιο.

Ένας ιστορικός είναι κάτι σαν πρόσφυγας: αν θεωρήσουμε ότι το παρελθόν είναι μία άλλη χώρα, τότε ο ιστορικός δεν μπορεί ποτέ να επιστρέψει σ' αυτήν, όσο ενθουσιώδης κι αν είναι στις προσπάθειές του να την ξαναδημιουργήσει. Ξεκίνησα αυτό το βιβλίο γνωρίζοντας ότι θα μπορούσε να είναι απλώς μία θαμπή εκπροσώπηση του λαμπρού νέου κόσμου που αναδύθηκε από τις στάχτες του 1945, ο οποίος σε κάθε περίπτωση ήταν πολύ αχανής για να μπορεί εύκολα να χωρέσει

ανάμεσα στα εξώφυλλα ενός και μόνο τόμου. Μπορώ μόνο να ελπίζω ότι τα θραύσματα που έχω βρει και έχω συγκολλήσει θα εμπνεύσουν τους αναγνώστες να εξερευνήσουν περαιτέρω και να γεμίσουν μόνοι τους τις μεγαλύτερες ρωγμές και παραλείψεις.

Από την άλλη πλευρά όμως, αυτό το βιβλίο δεν αφορά καθόλου το παρελθόν. Έχει να κάνει με το γιατί οι πόλεις μας είναι έτσι όπως είναι σήμερα, γιατί οι κοινότητές μας γίνονται τόσο διαφορετικές και γιατί οι τεχνολογίες μας έχουν αναπτυχθεί με τον τρόπο που το έχουν κάνει. Έχει να κάνει με το γιατί κανείς δεν πιστεύει πια στην Ουτοπία, γιατί υποστηρίζουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα την ίδια ώρα που τα υπονομεύουμε και γιατί υπάρχει τόση απόγνωση σχετικά με τις πιθανότητες να αναμορφώσουμε κάποτε το οικονομικό μας σύστημα. Έχει να κάνει με το γιατί οι προσπάθειές μας για την παγκόσμια ειρήνη διακόπτονται τόσο συχνά από τη βία, γιατί οι αμέτρητες διαμάχες μας και οι εμφύλιες συρράξεις μας δεν έχουν ακόμη επιλυθεί παρά τις δεκαετίες πολιτικών ελιγμών και διπλωματίας. Όλα αυτά τα ζητήματα και ακόμη περισσότερα γεμίζουν τις εφημερίδες μας σε καθημερινή βάση κι έχουν τις ρίζες τους στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Πάνω απ' όλα, αυτό το βιβλίο έχει να κάνει με την αέναη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία μας, από τη μία πλευρά, να ενωθούμε με τους γείτονες και συμμάχους μας και στην επιθυμία μας, από την άλλη, να παραμείνουμε χώρια – μία σύγκρουση που διεξήχθη σε παγκόσμια κλίμακα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η οποία συνεχίζει να διαμορφώνει τις προσωπικές και κοινοτικές σχέσεις μας σήμερα. Η φύση μας, αλλά και η Ιστορία μας κρατούν σε έναν διαφορούμενο χώρο, ο οποίος δεν είναι ούτε εντελώς μέσα στις κοινότητές μας αλλά ούτε και εντελώς έξω απ' αυτές. Όπως και η Τζορτζίνα Σαντ, κανείς μας δεν μπορεί να πει πραγματικά ότι ανήκει κάπου.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ένα από τα πιο καταστροφικά γεγονότα στην Ιστορία. Πώς, όμως, η εμπειρία της αιματοχυσίας αλλά και της δημιουργίας δεσμών στη διάρκειά του επηρέασαν τον σύγχρονο κόσμο; Πώς ο φόβος της βίας, τα όνειρα για ισότητα και ο πόθος για ελευθερία άλλαξαν τις χώρες και τις κοινωνίες στις οποίες ζούμε σήμερα;

Ο ΦΟΒΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ αναλύει μια περίοδο γεωπολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών χωρίς προηγούμενο. Η νέα τάξη, όπως διαμορφώθηκε μετά το 1945, σήμανε την κατάρρευση της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας και τη γέννηση δύο υπερδυνάμεων –των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης– σε ένα κλίμα παγκόσμιου Ψυχρού Πολέμου.

Οι επιστήμονες ανέπτυξαν νέες τεχνολογίες, εγκαινιάζοντας την πυρηνική εποχή. Οι πολιτικοί οραματίστηκαν νέα κοινωνικά μοντέλα – κάποιοι υποστήριξαν την παγκόσμια διακυβέρνηση, άλλοι την ανεξαρτησία. Το βιοτικό επίπεδο άλλαξε δραματικά. Ήταν εποχή τρόμου αλλά και θαυμάτων, που ο απόηχός της ανιχνεύεται στον προβληματισμό τού σήμερα για τον εθνικισμό, το μεταναστευτικό και την παγκοσμιοποίηση.

Ο Κιθ Λόου, εξηγώντας τις μεγάλες αλλαγές και τους μύθους που επικράτησαν και ταυτόχρονα χρησιμοποιώντας προσωπικές μαρτυρίες, καταδεικνύει τις φιλοσοφικές και ψυχολογικές συνέπειες του πολέμου και το πώς οι ηγέτες και οι απλοί άνθρωποι προσαρμόστηκαν στον μεταπολεμικό κόσμο και μετέτρεψαν ένα από τα μεγαλύτερα τραύματα της Ιστορίας σε ευκαιρία για αλλαγή.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psichogios.gr

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ